

Pipi-wharauoa

HE KUPU WHAKAMARAMA

Te Pipiwharaura, He Kupu Whakamarama.

Nama 25.

GISBORNE.

Māhe 1900.

TE WHAKAMA.

I te whakorero a Te Tatana, kai whakaako o Te Aute, i panuitia te whakapopototanga i te Nama 19 o "Te Pipiwharaura" i mea kua tangata no te Maori ano tetahi he, ara no nga matua, i kaha ai te puremu o a ratou tamariki - "kei te paru o te kupu, kei te kore o tenei mea o te whakama e whakataparia hei taunga ma a ratou tamahine." He mea tino nui rawa tenei hei whakaroanga ma te Maori, mehema ratou e hiahia ana kia tipu a ratou tamahine i runga i te ingoa pai, i te makenu-kore, i te taitamahinetanga. Ki te ngaro tenei mea te whakama i te tamaiti wahine ko tona matenga ano tena, ko tona tino weriweritanga, ko tona rerenga ki te apouri. Whanau ana mai te wahine whakamahi ana e te Atua te purapura o te whakama ki roto o tona ngakau. He maha nga mahi, me nga kupu e pai pea iho ana ki te titiro atu, me te whakarongo a te tamaiti tane, otira he mea whakama rawa ki te tamaiti wahine, he mea hei whakamunura i ona papatunga. E tino wehi ana te pakeha kei rongo a ratou wahine, me a ratou tamahine i nga korero kino, i nga kanga, he mea whakama hoki ki te wahine. Ko tenei tu whakama o te wahine he mea whakato na te kai-hanga ki roto o te poho hei whakaongohegohe i a ratou, hei whakaroanga, hei pupuri i a ratou kei rere toto ki te kino. Ki te ki a Te Tatana ko te Maori ano ki te patu i te purapura o te whakama i whakatoka nei e te Atua ki roto i nga ngakau o a ratou tamahine. I te taunga o te tamaiti wahine ki te kura ka whakarahia tona whakama ki nga mahi kino e nga whakaoranga e homai ana ki a ia, oti a i tona hokinga mai ki te kura ka whawhaitia te whakama i roto i a ia. I te tuatahi ka nui tona wetiwei ki nga korero whakauriarihi e rongo ana ia, ka nui te oho o tona wairua, otira ia ra, ia ra e rongo tonu ana ia, ana wai ra kua kore noa

iho ia e oho ki te rongo ia i nga kapu kino, engari pea kei kata i etahi takiwa. Ko te purapura o te whakama kua pirau haere i roto i tona ngakau. Ka kore pea ia ki nga teihana hiri, hei pirihio; hei reira ka rongo ia i nga korero kino katoa, ka tae mai nga tamaiti tane ki a ia tirihianga mai ai; kaore ia e whakahiaki atu. I te tuatahi ka taeu, i te maha kua kore noa tino e aro ake. Ko te whakama kei te patu i roto i a ia, kua mutu tona wetiwei mo te kino. I te taunga o te kamikani ka haere ia. I mea e kino ana ia ki te kamikani, inaianei kua aua pai noa iho, he maha ngahau. Ka kamikani ka awiria ia e nga tu tamariki tane katoa, pai, kino, kiro rawa atu; kaore hoki he whiriwhiri inaianei. Kua ngaro tona whakama, a i te ngatonga o te whakama, ka ngaro tona wehinga, tona tapunga; kua kore nga tamariki tane e wehi ki te korero atu ki a ia, kua aua hoki te huarahi, kua heke iho te anahera i tona tona kia awiria tona hope e nga tangainga paru-paru o te reuera. Te ngarunga o te whakama he puremu te matunga - e kore e kaha te tono i a ia kia takakiro i tona painga, kia takatakahi i tona ingoa at-dua ki roto o te paru. Kua taka, kua taka, he anahera! Tangihia, kia maringi te rima! Ka matu te whakama i roto i te poho o te tamaiti wahine, e kore e a kua puremu a te putanga ki waho he punga poro hei tohu ki te ao i tona takanga iho i te turanga tapu o te taitamahine.

Kei te mohio tonu au he korero takaka tenei kore, he korero whakama, otira na e ki o taku ngakau i te pouri i te aroha ki nga tamariki wahine kua weriweri nei, kua taka nei, a he whakaaro hoki me kore nga matua e kaha ki te tiaki i a ratou potiki wahine kei uru ki te whakamakanga nui atu. Kaore hoki he mate nui atu i tenei e pa mai ki te tamaiti wahine, ara te whanau i te tamaiti poro. E koro ma, e kui ma, e tana ma, kia manaaki kia aroha, kia tupato i a koutou tamahine,

i o koutou tuahine kei taka ki tenei mate whakaharahara atu i te ao. Ki te korero kino mai te tangata kaua e kata atu engari riria atu, whakahaweatia kia kore ai e rekareka a muri atu. Kei te pehea koutou mo a tatou tamariki kua whanau poriro nei, nga mea i tae ki nga kura nunui, nga mea kaore i te kura, a tae rawa ki nga tamariki tino rangatira te tapuhi haere i te tamariki poriro? He mate tenei, e te iwi, he mate, he mate; patua, rongoatia, takahia ki raro!

Heoi ano.
NA TE MAHARA.

TE AUTE KARETI.

Ki te Etita o Te Pipiwharauroa,

E hoa tena koe i runga i tau mahi atahua. Tena koe, te kai-whakapuaki korero hei tohutohu, hei whakanahau, i te iwi. Ma te Atua koe e tiaki, e whakakaha ki te whakahaere i ta tatou mauu i a Te Pipiwharauroa.

E hoa, ki taku whakaaro he mea tika ano kia tukua atu etahi korero o konei hei haringa ma ta tatou mauu, kia mohio ai te Iwi Maori me nga matua o nga tamariki, ki nga mahi me te ahua o te kainga e nohoia atu nei e a ratou tamariki.

No te 29 o nga ra o Pepuere nei i timata ai te kura. Ko nga tamariki katoa kua tae mai i mulane e 76, e ngari kei te haere mai ano etahi.

He tokomaha nga tamariki i puta atu ki waho o te kura i tera tau, he tokomaha ano hoki nga tamariki i uru hou mai ki te kura i tenei tau. I penei te wehewehenga o nga tamariki o tenei tau:—No Ngatiporou 28, no Ngati-kahungunu 10, no te Whanau-a-Apanui 1, no Ngati-raukawa 4, no Ngati-paia 2, no Ngati-awa 1, no Ngati-apa 2, no Ngapuhi 3, no Whanganui 4, no Waikato 3, no Ngaitahu 1, no Rangitaane 1, no Ngati-toa 4, no Ngati-Pakeha 12. He nui te whakanui o nga tangata e tae mai ana ki konei ki te kaha o Ngatiporou ki te tukutuku i a ratou tamariki ki te kura.

Nga mahita Maori o tenei tau ko W. E. Teramea me T. Ngatai. Ko Ware Waitai no tera tau i mutu ai tana whakaako, kua riro ki Taranaki, hei hea mo Rev. Peneti ki te kauwhau i te Rongo-pai o Ihu Karaiti ki era wahi.

Tokotoru nga tamariki o Te Aute i paahi i te whakamatautauranga a te Kawanatanga (Matriculation) i te tau ka taha nei:—Ko Tere Ngatai, no Ngatiporou; ko A. H. Cato he pakeha no te Wairoa, me E. H. Sherburd no Kaiapo. He tokomaha nga tamariki kei te kura mo taua whakamatautauranga i tenei tau.

Ko te moni a Te Makarini i tenei tau i riro i a Watene Puketoki no te Whanau-a-Apanui me Ngatiporou, i a Paaka Turei o te kura o Rangitukia, wahi o Ngatiporou, i a Nutana Keiha o te kura o Mangere, wahi o Akarana. Ko te wha tenei o nga tau e riro tonu ana te moni a Te Makarini i te kura o Rangitukia.

He tokomaha nga tamariki pakeke o Te Aute kaore i hoki mai i tenei tau. Ko Wi Paraire kua riro kei tera Motu kei te kura mimita. Ko Rihara Paraone, no Ngapuhi, kei te kura mimita ano. Ko Manuera Poata, no Ngapuhi, kei te ako ki te mahi pirihimana. Tera atu te tokomahatanga o nga tamariki i puta atu i tera tau, engari kaore i te mohiotia a ratou mahi inaianei.

Kua rongo pea koutou ki te ope hoia o Te Aute Kareti. I tae ta matou ope hoia ki Nepia i te 20 o nga ra o Pepuere nei, ki te whakanui i te haereinga o nga hoia o Nepia ki Taranawaara. Tino nui atu te tangata i tae ki Nepia i taua ra, ki te whakaaro iho i tata ki te 19,000, i tata hoki ki te ngahuru nga ope hoia. I mua atu o te ekenge o nga hoia mo Taranawaara ki runga tima, ka haerea e matou etahi o nga tiriti o te taone. He nua whakarangi nga ropu hoia, ko nga tangata mo te haere ki waenganui. E rua nga peene ki mua haere ai, kotahi ki muri. He nui te whakanui o te pakeha ki to matou pai ki te whakautu. Ka atahua te kakahu heramana ki te mau mai i runga i te tamariki Maori, hapai mai hoki i te pu me te peneti, whitihi mai hoki te heari, ka kino te haere. Tena kei roto i nga ngakau o etahi... i tae ki reira i taua ra e maharahara ana. I te mea e eke ana nga tangata mo te haere ki Taranawaara ki runga tima, ka tatakia ta matou haka. Tutu ana te puehu! Ngaru ana te whenua! Auahi ana te haere! Ki te whakaaro ake mehemea ko te ope tenei mo te haere ki Taranawaara tera e rere te wairua o te Poraki waho.

Ka marama ki a koutou, e te Iwi, te ahua me nga mahi o te kainga e nohoia atu nei e a koutou tamariki. Kei te kaha matou ki te whai i te matauranga o te Pakeha, kaore hoki i te mahue ki muri i ana mahi ahureka. E kore e wareware i a matou a taua mahi ahureka a te Maori.

Heoi ra e Te Pipiwharauroa, e te mauu pai rawa, nga toru kupu nei hei haringa atu mau ki nga marae o te Iwi Maori. Kanui to matou ora.

Heoi ano e te Etita,
Kia ora tonu koe,
NA TE AUTE.

Maehe 5th. 1900.

TE TAINAMAITI.

Ki te mea e mahi rori ana tetahi tangata ka tupono mai tetahi kohatu, kamaka ranei, tera e ahua raruraru tana mahi. Ki te kore e taea e ia te wawahi taua kamaka ki te hama ki te pika ranei, ka tikina he paura; ki te kore e pakaru i te paura ka tikina he tainamaiti. He tino mea kaha tenei hei wawahi i te kamaka e ngawari ai te mahi a te tangata.

Ko te kupu i waiho nei hei ingoa mo tenei mea tino kaha, ara ko te *tainamaiti* no te Reo Kariki. Te tino tikanga o taua kupu he *kaha*. Ehara ano ia i te mea na te Kariki taua mea i kite i whakaritea ai he kupu Kariki he ingoa mo taua mea kaha. No naianei tonu taua mea i hangaia ai. Ko te kupu tenei i whakahuatia i te Kawenata Hou mo te Atua, he kaha rawa hoki ia, e taea e ia nga mea katoa. (Mt xix. 26; Mk x. 27; Rk xviii. 27). Na te Karaiti tenei whakaakoranga mo te kaha o te Atua, a i te paanga o te raruraru ki a ia ka mahara ia ki te kaha o tona Matua, ka karanga hoki ki a ia. (Mt xiv. 36). E taea e ia nga mea katoa, ko te tino putake tenei o to tatou whakapono, o to tatou whakawhirinaki ki a Ia, no te mea e kaha ana ia ki te whakarite i nga mea i korerotia mai (Rom iv. 21) ki te whakaara hoki i te hunga mate (Hip xi. 19): heoi ko te mea pai ma tatou he tuku i a tatou ano ki a ia, a mana tatou e tia ki (2 Tim i. 12). Tera ano tetahi tohu o tona kaha ara ko tona manawanui tonu ki te tangata hara (Rom ix. 22), ko tana whakatahuritanga i te hunga pera ki te whakapono (Rom xi. 23). Ko nga take enei i whakaakona ai a Meri o te Wairua Tapu ki te whakahua i te Atua ko Te Mea Kaha. (Rom i. 49).

E taea e te Atua nga mea katoa, kua whakaritea ano hoki e ia tetahi tikanga e riro mai ai i a tatou i te tangata, taua kaha nui, ara ma te whakapono. (Mk ix. 23). Na reira i kaha ai a Mohi (Mahi vii. 22), i pera tonu hoki te kupu mona me te kupu mo te Karaiti i a ia i te ao nei (Rk xxiv. 19). Ki te mahara tatou ki tenei ka kaha tatou ki te whawhai ki o tatou hoa-riri (2 Kori x. 4). Kaore hoki he kaha o te mate i runga i a te Karaiti. (Mahi ii. 24). E kore rawa e kiia te kaha i runga i nga mea o tenei ao he kaha ki te araro o te Atua (2 Kori i. 26), engari kia mohio tatou ki a tatou ano he ngoikore, katahi tatou ka whakahangia e te Atua (2 Kori xii. 10).

Ko te kupu a te Atua tetahi mea e riro mai ai i a tatou tenei kaha (Mahi xviii. 24). Ma konei hoki tatou ka ahei ai ki te whakaka-

ha i o tatou hoa e ngoikore ana. (Tai i. 9; Rom xv. 2). I pera hoki a Paora, ara i whakapaua tona kaha ki te whakakaha i ana akonga (2 Kori xiii. 9). E mea ana hoki a Hemi ko te tino tohu o te kaha o tetahi tangata ko te parairetanga i tona ake arero. (Hemi iii. 2). Me inoi tatou ki te Atua, kia whakahangia tatou ki taua mahi uaua, kia whakamaharatia tonutia hoki no te Atua katoa to tatou kaha; kei pohehe tatou e kaha ara tatou ki te mahi i nga mea kihai nei i whakaritea e te Atua. (Mahi xi. 17).

He mea pai kia ata tirohia katoatia nga rarangi o tenei korero, kia maharatia hoki he mea tino nui ke atu te kaha o te Atua i te tainamaiti.

•••••

TE MATE-KAITANGA NUI KI INIA.

Kua pa tetahi mate-kaitanga nui ki Inia. I pa ano he mate-kaitanga ki taua whenua i te tau 1897. I kiia i reira ko te mate-kaitanga nui tera o nga ra o m uri nei, haunga te mate-kaitanga i nga ra o Hohopa e kawana ana ki Ihipa me te mate-kaitanga i nga ra o Kauria Hiba e kingi ana ki Roma. I taua tau (1897) i neke ake i te 2,000,000 nga tangata i riro ma te Kawanatanga o Inia e whangai. Otira i i uru ano a Ingarangi me ona koroni (ko Niu Tirenani ano tetahi) ki te awbina i te Kawanatanga o Inia.

I tenei tau (1900) kua pa ano he mate-kaitanga nui ki taua whenua, he kore noa iho te mate-kaitanga o te tau 1897. Ko nga tangata katoa kei te noho mate inaianei e 49,000,000, engari e 3,250,000 kua tino mate rawa ara kua riro ma te Kawanatanga e whangai. Kei te piki haere tonu taua mate inaianei i runga i te kore ua. Mehemea kei Niu Tirenani nei tenei mate e kore rawa e taea te whakaora.

Kei te raruraru a Ingarangi me ona koroni katoa ki te whawhai inaianei, na reira i kore ai e mahara ake ki te awbina i te Kawanatanga o Inia, kaati ka riri a Inia i tana riri ko tonu kotahi anake. Ko Inia tonu tetahi o nga whenua i raro i te mana o Ingarangi kei te tino kaha ki te whakahaere i te whawhai ki Awherika. No Inia nga hoia kua tae ki Awherika i muri tata iho o te aranga o te whawhai. Kei te whakapaua e te Kawanatanga o Inia tona kaha ki te whakaora i ona tangata, me te whakaaro ano ki te whawhai ki Awherika.

TE WHAWHAI KI TARANAWAARA.

TE HINGANGA O TIANARA KORONI. KI KUTURANA (KOODOOSRAND).

I mea matou i ta matou korero whakamutunga mo te whawhai i tera rerenga o Te Pipiwhararoa: — "Ki ta matou whakaaro tera e rereke nga rongo korero o te whawhai i roto i enei ra tata. Kei te tatari atu matou ki hinganga o Tianara Koroni, ki te oranga hoki o Reirimete." Tika rawa taua whakaaro a matou. Katahi tonu a Te Pipiwhararoa ka maunu atu i tona kohanga, ka tae mai te waea whakaatu i te hinganga o Tianara Koroni ratou ko tana ope katoa i raro i a ia. I patu waea a Tianara Rapata ki te 'Tari Whawhai' i Ingarangi i te ata o te Turei te 27 o nga ra o Pepuere. Ko nga kupu enei o tana waea:—

"No te ata-po nei i tuku mai ai a Tianara Koroni i a ratou ko tana ope katoa hei herehere ma matou.

Kei roto ratou i toku hopuni e noho ana i maianei.

Kua ea te parekura i te Puke i Matupa (Majuba Hill)."

[Ko te parekura e korerotia nei e Tianara Rapata no te 27 o nga ra o Pepuere, i te tau 1881. E 600 te ope a te Ingarahi, kaore rawa kia whai morehu kia aha. Otira i morehu ano engari i roto herehere katoa. I hingia ki tenei whawhai a Tianara Kori (Colley) he tangata rongo-nui i era ra. Ko te parekura nui tenei a te Pua ki runga ki te Ingarahi, e waiho tonu nei e ratou hei tawai, hei taunu, hei mea whakamanamana ma ratou ki te Ingarahi. I muri i te hinganga o Tianara Kori ka tonoa a Tianara Rapata e te Kawanatanga o Ingarangi kia haere hei kai-whakahaere mo taua whawhai. I te moana tonu ia e haere ana ka houbhia te rongo; ko te take tenei i kore ai e ea taua parekura i taua wa ano. Ka taka nga tau 19 i muri mai o taua parekura ka ara nei ano te whawhai. No te ra ano o taua parekura, ara no te 27 o Pepuere, i te tau 1900, ka hingia a Tianara Koroni ratou ko tana ope katoa i raro i a ia. Ka ea te mate, uta atu hoki. Ka ngaro nga makenu, ka pai te ingoa o te iwi.]

Te taenga o te waea a Tianara Rapata ki Ingarangi, ka panuitia ki roto o te Paremata. Katahi ka tangi te umere a nga kaumatua, a nga ruanuku o Ingarangi. Kaore ano kia ta-matemate noa te umere ka hapainga ko te

waiata whakanui i te Kuini, kaore e mohiotia he waiata he aha, i te kawenga a te koa, a te tukunga iho he taringa, he korokoro, tana patunga. Otira, waiho kia koa ana, he tino take nui tenei mo te koa. I mua ake nei e tae mai ana nga rongo — kua hingia te Ingarahi, kua hingia te Ingarahi — katahi ano te rongo i rereke. Kaore i roa kua tae taua rongo ki nga whenua katoa i raro i te mana o Ingarangi. Ka tangi nga pere, ka tangi nga peene, ka tangi nga repo o nga manua, ka whakatarea nga haki, ka mahia nga mahi ngahau, nga mahi ahuareka katoa hei whakaatu i te nui o te koa. I kati katoa nga kura i taua ra, he whakaaro kia uru ano hoki te whakatupuranga e tupu ake nei, ki tenei hari nui, hei whakamaumahara kia ratou i te toa o ratou matua a nga ra e takoto mai nei.

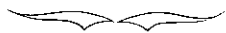
I roto i enei ahuareka katoa e kore e ngaro te ingoa o te Kuini me to Tianara Rapata. Ae, kia kaha te whakanui a Tianara Rapata, i te autai, i te toa. He iwi toa taua te Maori, he iwi whakanui hoki i nga tangata toa. Tena ra, hikitia mai te rangi o te umere mo Tianara Rapata; kia turi te taringa, kia whango te waha: hapainga mai hoki te waiata i raro iho nei:—

"E nga iwi katoa, tūpoki parepare
I a Rapata ra te kōkiri aua"

NGA HEREHERE.

I eke atu a Tianara Koroni ma runga i te hoiohi i tona haerenga kia kite i a Tianara Rapata, ki te tuku hoki i a ratou ko tana ope hei herehere ma te Ingarahi. Te kitenga mai a Tianara Rapata i a ia ka tu mai ki runga ki te whakanui; ka mutu te ringaringa, ka mutu nga mihi, ka whakatakotoria te kai, ka whakamanuhiritia. Ko nga tilanga rangatira enei a te Ingarahi e kuare ana i te Pua. Ko nga tangata katoa i roto herehere mai i raro i a Tianara Koroni, e 48 nga apiha, e 4300 nga hoia. Tera e tino nui atu nga herehere, engari no tetahi po atu tetahi wehenga iti o taua ope i omaoma ai. I whia ano etahi o taua iwi i omaoma ra e Tianara Piriti (French), mau ake i a ia e 540. He tokomaha ano nga wahine i roto i te ope a Tianara Koroni. Te taenga mei o taua iwi ki roto ki te hopuni o te Ingarahi, ka whakaheke e nga wahine te roimata, hua noa tera a ratou tane e patupatua. I taua rangi ano ka utautai nga herehere ki runga i te tereina, ka kawea ki Keepa-Taone, he taone nui no te Ingarahi ki te pito rawa ki te tonga o Awherika. He tino ope nui tonu i tonoa e Tianara Rapata hei tiaki haere i aua

herehere kei omaoma i te huarahi. I whakataetae ano etahi o aua herehere ki te oma otira me pehea e puta ai? Kua oti a 'Tianara Koroni te mau ki runga i tetahi o nga manua o te Ingarahi noho ai, engari kua whiriwhiria e te Kawanatanga o Ingarangi kia kawea ratou ko tana ope katoa ki runga ki tetahi motu o te Ingarahi ko Herina (St Helena) te ingoa. [I kawea ano a Neporiana e te Ingarahi ki runga o taua motu noho herehere ai i te tau 1815, i mate atu hoki ia ki reira i te tau 1821.]

TE ORANGA O REIRIMETE.

E pororaru tonu ana te Ingarahi, e manawareka ana ki te hingatanga o te Pōa, ka puta ano tetahi waea i tino nekehia atu ai te koa, te ngahau o te iwi. No te 1 o nga ra o Maehe ka tae te waea a Tianara Pura ki te 'Tari Whawhai' i Ingarangi. Ko nga kupu enei o taua waea—

"No te ahihi i tae ai tetahi wehenga o taku ope ki Reirimete. Kua ora te pa!"

I panuitia te waea a Tianara Pura ki roto i te Paremata. Te rongonga o nga tangatira, o nga kaumatua o te iwi i nga kupu o taua waea ka tangi te umere, ka mahia nga mahi ahua e katoa, ara, ka pera ano me te taenga o te waea a Tianara Rapata. Kaore i roa ka hapainga e nga tamariki tane te waiata mo te Kuini, ka uru hoki nga reo o nga kaumatua ki roto whakahiru haere ai, ka kino te haere ka parekareka ki roto ki te taringa. Ki taku whakaaro mehemeca e mohio ana nga kaumatua o Ingarangi ki a taua tikaanga ki a te Maori, kua takahia tonutia he haka perupera. Tera atu tona tini o nga ahua eka e mahia ana engari e takurutu ana te ringa o ta koutou pononga, o te Etita, ki te whaiwhai atu.

I patu waea te Kuini me te Pirinihi o Weiri ki a Tianara Pura raua ko Tianara Waiti, he whakamihiki ki a raua mo te oranga o Reirimete. Ko nga kupu whakamutunga o aua waea:—

"Kia whakapaingia te Atua, mona i whakarongo mai ki nga inoi a te iwi."

Ae, kia whakapaingia te Atua, mana nei e whakakaha te tika, e pehi hoki te he ki raro.

He tino hoa a Tianara Waiti no Tianara Rapata, he maha hoki nga whawhai ki Inia i whawhai tahi ai raua. Heoi i te oranga nei o Reirimete ka patu waea a Tianara Rapata ki a Tianara Waiti. Ko nga kupu enei o taua waea:—

"Kia whakapaingia te Atua, mona i whakarongo mai ki nga inoi a te iwi."

No te ahihi o te 28 o nga ra o Pepuere i tae ai te ope whakaora ki Reirimete. Roko-hina atu kua tata te pui nga kai o te pa, kua tino iti rawa te ruuri o te kai ma te tangata. E kore e taea te korero te nui o te koa o nga tangata o taua pa i te mohiotanga kua ora ratou. He tino nui nga taotu, nga herehere, me nga turoro i roto i te pa; kua pangia hoki te pa e te piwa, i te kino, i te nui o te paru, o nga rukenga o te pa. I te taenga atu o te ope whakaora ki Reirimete, ka huihuna e Tianara Waiti ana tangata, ka tu hoki ia ki te whai-korero, ki te whakamihiki ki tona ope mo to ratou kaha ki te awahia i a ia ki te pupuri i Reirimete. Ko etahi enei o ana kupu:—

"I tino mamae toku ngakau i taku whakaunga kia whakaitia te kai ma ia tangata, ma ia tangata o tatou. Otira, e koa ana au i tino kaha tatou ki te pupuri i te haki o Ingarangi kia tare ana i runga i Reirimete."

He nui nga mihi mo Tianara Waiti ratou ko tana ope, mo to ratou kaha ki te pupuri i Reirimete ki nga mano o te Pōa. Tuarua tino whakaekenga a te Pōa, kore rawa i hinga. I te whakaekenga tuatahi i tana ki te 1000 te Pōa i hinga, i te whakaekenga tuarua i neke ake i te 2000.

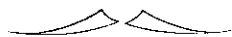
Kia nui ano hoki te whakamihiki ki a Tianara Pura ratou ko tana ope. He tino mahi nui ta ratou, he nui ano hoki o ratou i hinga. Otira kua tutuki ta ratou mahi, ara te whakaora i Reirimete. He rau a Tianara Pura e kawea ana a ... katahi ano ka tae ki Reirimete. Ko te take i tino kaha ai tana mahi, he tino kino no te takiwa ki Reirimete. He nui no nga hiwi, no nga pari, no nga awa, no nga wahi kino hei hunanga mo te Pōa. He rerere te takiwa ki a Tianara Rapata, kaore he pari poupuu, kaore he awa bobonu, engari he pai katoa, he raroa. I puta ano te kupu a Tianara Rapata, i pobehe ia e kore rawa a Reirimete e taea te whakaora. Otira na te hingatanga o Tianara Koroni i hokihoki ai etahi o te

Poa i Reirimete, i ahua mama ai hoki te mahi a Tianara Pura. Hui katoa nga tangata a Tianara Pura i mate, i taotu, i riro herehere, i tona haerenga ki te whakaora i Reirimete, e tata ana ki te 5000.

I muri o te oranga o Reirimete, ka puta te kupu a te Kawanatanga kia haere a Tianara Waiti hei kai-whakahaere mo te ope a te Ingarihi i te pito ki te tonga, kia riro hoki i a Tianara Pura te whakahaere o te pito ki te rawhiti, ara o te takiwa ki Reirimete: ko Tianara Rapata hoki kei te hauauru. I mua atu o tona haerenga, ka tu a Tianara Waiti ki te poroporoaki ki nga tangata o Reirimete. Tino nui atu te aroha o taua iwi ki to ratou rangatira, kaore i taea e etahi te pupuri te roimata. Ko ta matou tumanako kia pera te hinganga o te Poa i a Tianara Waiti i te tonga, me to ratou hinganga ki Reirimete.

MAWHEKINGI.

Kia nui noa atu nga whakamihii mo te kaha o tenei pa iti. Ka maha nga whakaekenga a te Poa, kaore ano kia hinga. I te 18 o nga ra o Pepuere nei ka kekiritia ano taua pa e te Poa. I pobehehia tera taua pa e horo, otira kei te tu tonu inaianei. I tenei riri e 40 o te Poa i mate rawa, tokotoru ano o te Ingarihi. I runga i tenei ahua, tino nui atu te wehi o te Poa ki te taupeki i taua pa, ahakoa e 800 tonu nga hoia o roto. E kore rawa taua ope e whakaae kia riro herehere ratou i te Poa engari ka whawhai ratou a taea noatia te mutanga. Nui atu te whakamihii o taua ope ki to ratou rangatira, kia Kanara Pawera, he pii, he tika no te whakahaere, he toa hoki. Ko tetahi tenei o nga mea whakamiharo o tenei whawhai. Tae ana ki nga iwi o te tuawhenua o Iuropi te whakamiharo, ara ki nga iwi e kino nui ana ki te Ingarihi. Ko tetahi ano hoki tenei o nga mea o tenei whawhai e mau tonu i roto i nga tatai korero o te Kingitanga o Ingaringi mo nga whakatipuranga e tu mai nei. Kei te tata atu a Mawhekingi ki Piritoria, na reira i kore ai e taea te tuku he ope iti kia haere ki te whakaora, heoi ano ka tatari kia tae ra ano te ope nui.

PITOPITO KORERO O TE WHAWHAI.

I te whawhai ki Katurana (Koodoosrand) ka tu a Tianara Maketanara, te kai-whaka-

haere o nga hoia Kotarani. He nui te pouri o taua ope i tona tuinga, he tangata toa hoki ia, he tangata mohio ki te whakahaere whawhai. Otira he nui te koha o ana hoia i te rongonga i te kupu a te takuta. Kaore i tino kino rawa taua tu, e kore e roa ka kaha ano ia ki te hapa i tana hoari.

E mea ana te Poa tenei ake te ra e tino hinga ai te Ingarihi, e tae ai hoki a Kurutia, to ratou Tumuaki, ki Rapana whaka-kingitia ai. Katahi ano te waha!

He nui te pouri o nga iwi o te tuawhenua o Iuropi ki te hinganga o te Poa i raro i a Tianara Koroni, ki te oranga hoki o Reirimete. I mea nga Nu-pepa o Wiwi, o Tiamani, o Rubia, kia whakarurururu te whawhai. I pobehe ratou i te tuatahi ra, tera e rurururu te Ingarihi i te Poa. Otira, kaore i roa te whawhaitanga kua ahua rurururu noa te Poa. Kaore ano kia tae etahi o nga mano hoia a te Ingarihi ki Awherika. Kei te whakatere inaianei, kaore he mutunga mai o te haere. E kore e rokohanga e etahi te whawhai.

I te timatanga o te whawhai tae mai ki te 12 o nga ra o tenei marama (Mahe) ka peni te tokomaha o te Ingarihi kua mate, taotu, riro herehere, mate turoro:

I mate rawa	...	...	...	2410
Nga taotu	...	...	...	8747
I riro herehere	...	...	...	3482
I mate turoro	...	...	...	1020
Hui katoa				15,677

Ko te tino kaute tika tenei. Ka marama hoki i tenei kaute te tokomaha o nga tangata i mate turoro. Ko te nuinga o enei tangata no Reirimete, i pangia hoki taua pa e te piwa i te takiwa e haia ana e te Poa. Kua tino mahue atu taua pa inaianei i runga i te kino.

He hinganga iti nei no te Ingarihi ka whakarahia haeretia e ona hoia-riri, nawai-a tae rawa ake ki etahi iwi o te ao ka pena noa atu te nui. I peni nga korero o tetahi Nupepa o Haina:

"Kua hinga te Ingarihi i te Poa, tetahi parekura nui. I haia e te Poa nga mauao o te Ingarihi, mau ake e 40 nga mauao nui."

Ko Amerika anake rawa ko Itari nga kingitanga i koha i te hinganga o Tianara Koroni ratou ko taua ope, i te oranga hoki o Reirimete. I patu waea te Kingi o Itari kia Kuini Wikitoria, he whakaatu i tona koha ki te toanga o Ingaringi.

TE RIPEKA WHERE.

Ki te haere te ope ki te whawhai, ko te tino whakaaro ko te patu tangata. I pataia e rōiāni Paraiti (John Bright), "He aha te whawhai?" Naana ano i whakahoki tana patai. I mea ia "Ki taku whakaaro, he hawhe o nga tangata e korerorero ana mo te whawhai kaore i te mohio he aha te whawhai. Ki te whakapotoa te whakahoki ka penei:—Ko te huihuinga, ko te tutakitanga o nga wehi katoa, o nga kino, o nga kohuru, o nga mamaetanga e taea e te tangata i tenei ao."

He kino te whawhai, engari ra he kino atu te whaka-taurekarekatia, te whakamamae-roatia o te tangata e nga ture kino.

E hau mai nei nga rongoro o te rau o te patu i Awherika. Ko te hinga anake, ko te mate te tangata te tino korero e taria ana e te taringa.

Haere ana nga ope patu tangata ki whawhai haere ana ano hoki te ope whakaora i te tangata—whakaora, tiaki i nga turoro, i nga taotu o te ope e huaina nei ko te Ripeka Where (Red Cross). Te hoari a tenei ope he maripi i te tapatapahi i te mate, hei tango i te mata, hei tapahi i te ringa i te waewae ranei; ta ratou na paura he rongoro; ta ratou na haki ko te Ripeka Where—ko te ripeka o te Karaiti; nga apiha o tenei ope he takuta; nga hoia he wahine—he wahine tiaki turoro no nga hohipera. E tohungia ana tenei iwi me o ratou taonga katoa ki te ripeka where. Ko nga takuta, me nga wahine e whakapiria ana te ripeka where ki o ratou kakahu. Ka ahei ratou ki te haere ki nga wahi katoa o te whenua o te whawhai; ki te kitea te ripeka where i runga i a ratou e kore rawa tetahi tangata e tika kia pa atu te ringa ki a ratou. He tima ano o ratou, he tereina, he teneti hei hohipera, he wakana hei hari turoro; e tohungia katoatia ana ki te ripeka where. I te mutunga iho o nga pakanga ka haere a ratou wakana ki te kohikohi i nga taotu, ka mau mai ki roto i o ratou teneti rongoro ai, whaka-hemohemo ai ranei. Ki te tupono mai he taotu no te hoari o kore e kapea. I etahi wa ka te utaina i nga taotu ki runga i a ratou tereina ka mauria mai i te tuawhenua ki te tahatai kia mauria e nga tima ki nga tino hohipera i nga taone nunui, ki Ingarangi rawa ranei. Nui atu te Ope Ripeka Where hei Taranawaara inaianei, no Ingarangi, no Amerika, no Ahitereiria.

He tokomaha nga wahine o Niu Tirenī nei kua uru kei roto o taua ope. Tetahi wahine hei Taranawaara inaianei he tino rangatira no Ingarangi.

He tokomaha o te ope o te Ripeka Where kua mate i tenei whawhai. Ki nga iwi rangatira he mea tapu rawa te Ripeka Where, tena ki te Poa e takahia ana. I tetahi takuta e titiro ana ki te mate o tetahi Poa taotu, ka puhia ake e te Poa, mate rawa. I etahi wa ka mau te Poa ki te Ripeka Where hei tinihanga kia kore ai e puhia. He iwi tutua.

He whakaatu noa tenei kia mohio ai te Iwi Maori ko nga ope e haere ana ki Taranawaara ehara i te mea mo te patu tangata anake, engari he ope ano mo te whakaora tangata ara ko te ope o te Ripeka Where. E te pakeha! E te pakeha! Na wai hoki te patu, na wai hoki te whakaora!

R. T. M. K.

ETAHI KORERO O TE AO.

E kore te Pirinihi o Weiri e tae ki te whakapuaetanga o te whakamatakitaki nui ki Parihi, te tino taone o te Wiwi. Ko te take i kore ai ia e haere, he ahua kino no te Wiwi ki te Ingarahi, he korero kino hoki mo tona whaea mo te Kuini. E kiki tonu ana nga nupepa a te Wiwi i nga korero kino mo te Ingarahi.

I roto i tenei rau tau e 52 nga Motu i hu ake i te moana; 19 o aua motu kua ngaro ano, 10 hoki kei te nohoia e te tangata inaianei.

Tera te Kingi o Pahia e tae ki Ingarangi i tenei tau. Ka whakamanuhiritia ia e te Kuini.

Ko nga waro katoa e tahuna ana i Ranana i te tau kotahi 18,000,000 tana.

E taaketia ana nga hainamana katoa e tae mai ana ki Niu Tirenī nei, haunga nga mea kua tae mai i mua atu o te paahitanga o tenei ture. Ko te utu ma te hainamana kotahi, £100. I te taenga mai o tetahi tima ki Poneke (S. S. Indrilema), he hainamana nga kai mahi o runga, ka onaoma etahi, tokotoru. Rapu noa nga pirihimana kore rawa i kitea; heoi utu ana te Kamupene o taua tima i te £300.

I te horonga o tetahi maina waro i Amerika 100 nga tangata i tanumia. Tokorua tonu o aua tangata i taea oratia, ko etahi i mate katoa.

TE KOTAHITANGA O TE AUTE.

TE HUI KI PAPA'WAI.

(Na Tipi-whenua.)

I panuitia i te NAMA 22 o TE PIPIWHARAU-
kua te whakarapopototanga o nga korero o te
hui tuawha o Te Kotahitanga o nga Tamariki
o Te Aute, i tu ki Papawai, Wairarapa. Ko
te roanga ko te whanuitanga tenei o nga mahi
o nga korero o taua hui — nga mea ano ia
e mau ana i a au i a 'Tipi-whenua-ki-te-rangi.'

I manaakitia ta matou hui e te Kawanatanga
i te taenga mai o Te Waaka, Minita mo nga
kura, me Timi Kara, Minita mo te taha Maori
— na to raua taenga mai hoki i mama ai etahi
take o te hui. Whakamiharo atu te tangata
ki te whai-korero a Te Waaka, i rite rawa
ona whakaaro ki o matou, mo nga take e tipu
ai te iwi Maori. Ki te kitea te whai-korero a
Te Waaka tera e taha hei korero ma tai o te
tangata. I kaha ona kupu mo te whakatu
kura mahi a-ringa mo nga tamariki Maori.
Kei roto i te Maori te mohio ki enei tu mahi,
inahoki e kitea ana i a ratou mahi whakairo.
I whai-korero ano a Timi Kara — a ka rawe
te reo Maori ki te whakarongo atu, ina ata
whakaheke mai. I puta ana kupu mo te
mate o te Maori i te waipiro. I te aha?
I te kai kina. "Me waiho ma te pakeha tana
kai e kai, kia ata kanga ai." I ki ano ia he
iwi ahuhenua te Maori i mua, no muri nei,
no nga ra i te pakeha, i te reti, i mangere ai
te Maori. He whakatauki na nga tipuna,
"He toa taua, he toa pukehekehe; he toa
ngaki-kai, he toa mau tonu." Kua kite iho
au i nga nepea pakeha, kua whakaaetia e te
Kawanatanga kia whakaturia he kura mahi
a-ringa mo te Maori. Hia, hia, hia! Homai
te pakipaki!

I tino pa rekareka ta matou whakarongo ki
te whai-korero a Te Popa, "Tenei ano ranei
tetahi wahi o te tikanga Maori e tika ana kia
tohungia?" He patai tenei nana. Ko tona
whakahoki, "Ae!" I mea ia hei mea pouri
rawa mehemea ka ngaro nga mahi, me nga
tikanga pai a te Maori, no te mea he nui nga
tikanga rangatira a te Maori kaore nei i era
atu iwi maori o te ao, engari me kowhiri,
ko nga tikanga kino ka ruke, ko nga tikanga
pai, ka pupuri, ka hono ai ki nga tikanga pai
a te pakeha. He nui nga kupu whakamanama-
mana a Te Popa mo te iwi Maori, nana hoki
te ki i etahi tau kua pahure ake nei, i te
putanga o nga korero mo te ngaro o te iwi
Maori ki roto o te pakeha, i ki ia, "Hei mea

whakamanamana mana mehemea ka uru nga
toto o te Rauparaha ki roto o tona whanau."
E te iwi Maori, arohatia tenei kaumatua e
kimi nei e wawata nei i te oranga mou. Ka
puta atu ki o koutou takiwa haere ai, tangihia,
manaakitia, kia tika ai tona kupu, he iwi
rangatira koe.

I nga whai-korero i aru i te korero a Te
Popa, i whakahuaetia ano etahi tikanga
a te Maori e pupuri. I ki a Te Tatana ko te
mana o nga rangatira tetahi e pupuri, he tohu
tenei no te iwi toa, rangatira. I tautohetohea
te haka taparahi, nga haka e whakakino ana i
te ahua o te tangata, ko tera tikanga hoki na
nga iwi mohoa, ehara i nga iwi Karaitiana.
I tautoko etahi i te haka, i mea, me whakapai,
ko nga wahi kino me whakare. Kia Tipi-
whenua, he poi te haka e tino pupuri — te
kanikani atauhua, kaore e whakangenge i te
tangata, kaore he awhiwhi a nga tamariki
tane i nga hope o nga tamariki wahine, e puta
ai nga whakaaro kino. Na Reweti Kohere te
kupu kia puritia nga ingoa Maori, te reo Maori,
te reo e kiia nei e te pakeha ko tetahi o nga
reo pai atu i te ao; kia mutu te whakare a
te tangata i te kupu Maori ka tango ke i te
kupu pakeha; ina hoki ki etahi tangata ka ki
ke, "Kia rukautu," kaore e ki, "Kia tupato."

I puta ano nga korero mo nga tohunga
Maori. Ko nga tohunga o muri nei he tini-
hanga noa iho a ratou mahi, kaore i rite ki
nga tohunga o nehera, he tapu, he whi, tena
ko muri nei he hangarau nga mahi, he whai
mana, he whai ingoa. Kaore nga tohunga o
mua e whangai ana i te turoro ki te pukapuka,
e rumaki ana ranei ki te awa, kia whitu
tupoutanga. Mehemea e hiahia ana a Henare
Kaihau ki te utu i enei tu tohunga, kaore he
tangata hei arai i a ia, engari ki te whai ia ma
te Kawanatanga e utu akuanei te tu he ai.
I tenei hui a Tutere Wirepa raua ko Pita
Paaka, nga tamariki Maori kei te kura takuta,
otira he titiro kau ta te takuta he tohutohu,
he homai rongoa, ki te kore e pai te tiaki i te
turoro e kore e ora, na reira haere ana nga
tamariki tane ki te kura takuta, haere ana hoki
nga mea wahine ki nga hoihipera.

E kore e rawaka aku kupu mo te waipiro.
Ko etahi tangata, ahakoa pehea te korero e
kore e mutu te inu waipiro, i te ngokore, i te
kuare o ratou ngakau, heoi ano me tatari tonu
kia hunatia atu nga puna waipiro, kia whaka-
houtia ranei o ratou ngakau e te Wairua Tapu
o te Atua, ki te kore me tapae atu hei whaka-
here ki a Pakuhu, ki te atua o te waina.
Me hopu ko nga tamariki ko nga katua me
tuku atu ki te hau-o-kino.

Na te Atirikona Kerchi, o Wairau, tetahi korero i panuitia, he karanga nana kia whakaaaro nui te Hahi pakeha ki te iwi Maori. I mea ia meliamea i kaha te whakaako i te iwi Maori ki te reo Ingarihi i nga wa o mua e kore rawa e nui te pohehe o te Maori i enei ra. Na runga i te kuare o Te Whiti ki te reo pakeha i rereke ai tana whakamaori i te Paipera. No muri i tenei ka ahu nga korero mo te kura miniti i Te Raukahikatea, i uia e Te Wiremu, te tumuaki o te hui, he aha i kore ai nga tamariki e puta ana mai i Te Aute e manaakii i te kura i Te Raukahikatea, a i whai ke ai ki nga miniti pakeha hei whakaako i a ratou. I whakahokia ano e Apirana Ngata me etahi atu, ki ta ratou whakaaro he take ano, he kore no Te Raukahikatea e rite ki nga whakaaro o nga tamariki mohio o Te Aute.

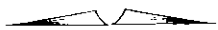
Tetahi o nga whai-korero whakamutunga na Reweti T. Mokena Kohere, he patai nana, "He iwi mangere ranei te Maori?" He tawai na te pakeha he iwi mangere taua. He mangere ano etahi Maori, engari he iwi ahu whenua te Maori ona tipuna iho, no nui nei no te wa o te pakeha i mangere au, i te tu he o nga ture e pa ana ki o ratou whenua, i te he o a ratou tikanga, i te puta ngawari mai o te moni. Ko te rangatiratanga o te Maori kei te moe; me whakaoho. Kua panuitia tenei korero e 'Te Puke ki Hikurangi.'

I te roa rawa o aku korero e kore e puta he whakamahi maku ki a Tanuahau Mahupaku me tona marae, mo tona aroha, manaaki i nga tamariki o Te Aute me o ratou kaumatua. Kaore he kainga i ko atu i Papawai hei tunga mo nga hui penei, i te nui o te whare, o te kai, o nga waka haereerenga, i te mateoha o te tangata. I tohe ano a Tamahau kia tu tuarua te hui ki tona marae, i te kore kaore i nui te taenga mai o Ngatikahungunu i te raruraru ki nga mahi.

E koro i tae mai ra koe, me nga rangatira o Wairarapa. Hei kona, i tenei o taua kainga.

TARATA, WAIPU,

24 Peputere, 1900.

TE OPE TUATAHI A NIU TIRENI.

NGA TUPAPAKU.

Nga tangata o te ope tuatahi o Niu Tiren timerangi i Turupa Paratiwhata, Paeroa, Akarana; Turupa Konore, Pukekohe; Akara-

na; Tariana Kauri me Turupa Puutu, Otahou; Turupa Patihana, Taranaki (i mate i te piwa); Rewhetei Niwhi, Otautahi. Ko Rewhetei Niwhi i mukuhia hei apihia mo tetahi ropu hoia o Ingarangi. I mate ia i te whakaoranga i Kimari. Kei te tangi, kei te pouri nga matua, nga whanaunga, nga hoa me nga whaipoua e nei tangata. Tangahia e te iwi, e te whenua, o tana ka hinga nei mo te whawhaitanga mo to ingoa, mo to mana, mo to Kuini.

HE OPE TANE.

Kamui te kaha, te whakamahi, te hau o nga rongu o te ope o Niu Tiren timerangi. E kiia ana ko ratou nga tino marohirohi o tenei whawhai. Kei raro ratou i te toa nei i a Tianara Piriti, te maia naana i whakaora a Kimari, naana i aukati a Tianara Koroni me tana ope, a i enei ra kei mua tonu ia o te ope e rere haere ana, e whai haere ana i te hoa-riri, me te aru ano nga tama a Niu Tiren timerangi i a ia. Te mahi tuatahi a Niu Tiren timerangi i raro i a Tianara Piriti, i te taha hoki o etahi hoia o Ingarangi o Poihakana, he arai i te Poa kei heke ki Keea Koroni. I konei ka kitea to ratou toa. He tono tonu te mahi a te Tianara i a ratou kia haere ki te tutei, ki te titiro i te hoa-riri, i te ahua hoki o te whenua. Ki te haere te ope nui ka tonoa ko ratou hui para i te huarahi. Ki te haere ko ratou hei whakawatea haere i te huarahi ka hari te ope katoa, ka mohio hoki he tino tangata kei te arahi i a ratou. Ko tenei mahi ko te tutei he mahi e karapotia a; e te aitia. He nui nga hoia kua ngaro i tenei whawhai i runga i tenei mahi. Ko te whawhai a te Poa huna ai, katahi ka huaki tata ki runga o te hoa-riri. Ko nga paura o a ratou pu kaore he pawa. Oira rarua iho ratou i a Niu Tiren timerangi. Ki te whakatata atu a Niu Tiren timerangi ki tetahi hiwi, kaore hoki e kitea atu he Poa kei reira, ka karangatia e te apihia kia tu, katahi ka oma whakamuri. Te kitenga mara a te Poa e oma ana ka pohehe kua kitea ratou, katahi ka pupuhi mai i a ratou pu. Na, kua kitea e Niu Tiren timerangi he Poa kei runga i tera hiwi. Tera atu te nuinga o nga mahi mohio a Niu Tiren timerangi. He ahakoa ra kua rua rawa nga oranga noatanga o te ope a Niu Tiren timerangi. I karapotitia ratou e te Poa. Hui noa te Poa kua tino mau a Niu Tiren timerangi, katahi ka karanga mai kia tukua nga pu ki raro; hei aha ma Niu Tiren timerangi, maheto atu ana i te mahanga a te Poa. No etahi o enei hoiatanga noatanga i mate ai a Paratiwhata o Akarana.

He mea ahureka ki a Tianara Piriti te tino e te turupa o Niu Tirenī ki te mairi ana pukapuka ki ana apihia i te wa e whawhai ana, ki te tonoa he hoia no Ingarangi ka huna haere, ka taiawhio rawa, tona ki te turupa o Niu Tirenī ka tika tona te haere, ahakoa e rere ana i te mata i runga i tora mahunga. I tetahi ra te Tianara e matakītaki ana ki te turupa o Niu Tirenī e tika tonu ana te haere ki ki ia ki ana hoa: "Titiro ki te rewe a e haere ra!" Runga hōia o Niu Tirenī e tika ana i te ahua e te whenua ka kitea atu e ratou te Pōa e whawhai mā ana ki te whakanoio i tetahi puka puke pai hei pa, he pukapuke e hā ngāi te ope a Tianara Piriti, e hoki whakamuri ai ana. Oua mā ana te hoia, oia atu a a a ki a Niu Tirenī; eke ana, eke ana; ka tahi ka whawhai, ko te hingaia o te Pōa, ko te rōanga hoki o tana puka i a Niu Tirenī. Te ahua o te Pōa, kuaia ka takitahi e Niu Tirenī perupera, tuti ana tona te paeu. I apapa e Tianara Piriti he ingoa mo tana puka ko te "Puke o Niu Tirenī" nei whakamaharaunga ki te toa o Niu Tirenī.

HE TANGATA TOA.

I muri mai ka tūkina tonua te Puke o Niu Tirenī ki tangata e te Pōa, i tukua a ki tana mahi mā etahi hōia o Ingarangi me etahi o Niu Tirenī. He mea e ngaro ana, ka whangawanga a Melia Ropini ki etahi o ana tangata, ka toa hoki a Kapene Matoka ki haere ki te mataki. Kōwhiri ana e puhia ana e te Pōa. Kōwhiri ana e te ope o Ingarangi kua matenatu, ko nga hōia e noho rerururu ana, e pōkiri ana i te hōia. I te kōwhiri mā o te Pōa, kua i ka haere mā te kōkiri. I hua te hōia rēnga mā o te kōkiri i nui i te tangi a te pu a te Pōa. I te tangata atu o Kapene Matoka kua eke rawa te kōkiri a te Pōa ki runga i nga paepeae. Kātahi ka rā te karanga a Kapene Matoka ki te ope o Ingarangi: "Whakamau pūti, kōkiri!" Ka rika te haere a te kōkiri a te ope o Ingarangi ka oia a Kapene Matoka ki te karanga i tana ake ope. I a ia e oia ana ko tana karanga tenei "Niu Tirenī e... aching!" Ana nō ake mā tana a Rewheteoti Hui (o Nepia) i tonu tūia, me Kōwhiri raua ko Kaui. Te kapohanga hōia a Kapene Matoka i te pu a tetahi hōia tūia, ka kōkiritia e Niu Tirenī, ko te tokowha tonu nei ki mua rere haere ai. Kātahi i nui kua hinga a Kaui; e rima iuri i ko tana atu ka hinga a Kōwhiri, mata-tao rawa. Hei aha mā Kapene Matoka raua ko tona Rewheteoti, ka rere haere tonu i mua, me Niu Tirenī ano ki nui whai atu ai. Ko te Pōa anake te hinga

ana, tona ko nga māia ier ana he tāhona. Te tino tangata o nga tūia nei ki te ope o te Pōa e hāra kua kite rawa ake te apihia o te Pōa i a Kapene Matoka, kua whakatikāia ana tana pu. Kōwhiri rawa a Kapene Matoka i whai tūia nei whakanoio tangata nei whakawanga rawa i tana pu, kātahi ka tūkina tonua atu ko te raparapa o tana pu. I a ia te pae a Kapene Matoka, kātahi iuri ki runga ake o tana mahunga, oia ko te apihia o te Pōa hōia ana te tūia a ki nui, whonono ana i te whenua. Kōwhiri te Pōa, ka oia i te hōia tangata me Kapene Matoka ano ki nui i tana whai haere ai. I te paunga o ana kariri i tana ki te kōwhiri hei pae haere i te Pōa. Kōwhiri ana i Hui i hoki ki te tūia i a Kaui kua hinga ra. Ko te oia tenei o te "Puke o Niu Tirenī" ko te tāhōtanga hoki o "Kapene Matoka te hōia."

E ki ana te tangata raua eke kōwhiri i tukua mā i te pu o Tianara Piriti, kōwhiri rawa atu i a hōia ki te tūia i tana ki a Kapene Matoka, kua eke rawa Rewheteoti. Ko te hōia a Kapene Matoka i a ia e whawhai ana i rite ki tetahi tangata paunga. I te Pōa e oia ana kei te papuri i tana mā i a ratou pu, kei te tangi tona mā nui rēpa.

I muri i te tangata o Kōwhiri raua ko Kaui, ka karangatia e Tianara Piriti nga hōia kōwhiri o Niu Tirenī, ka puta hoki tana kupu whakamāi mo te ope a Niu Tirenī, me te whakapūi ana ki a Kapene Matoka. I nui a ia: "Ahakoa kua tū tū whakamāi mo kōwhiri ki a Tianara Raputa, oia ka tūmātia ano tōna whakatu ki a ia i te kōwhiri tōa." Hei whakanoio ki a Kapene Matoka ka hōia i te hōia mo tetahi pu o te Puke o Niu Tirenī ko te "Puke o Matoka." Tōna tenei tangata e tino whakamāi. Kei te whakamāi tōna pea te ope a Niu Tirenī e kōwhiri ki Ingarangi i muri o te whawhai.

He tino whakamāi te tangata o Kōwhiri raua ko Kaui. Na Melia Ropini tōna i nui. I a Kaui e whakamāhō ana, e paunga ana, ka whakamāhō ana i a tana hōia, he Tūia hoki ia. I puta ana tana kupu mo ana mahi i te wa kōwhiri. I pōhehe pea kei te kōwhiri ia, kātahi ka karanga ki tona papa ki tona whaea, i runga tōna hoki o tana ingoa i oia ngutu i tana matenga.

I te tirohanga i te kōwhiri o Kaui, ka kitea e ratou nga reta i roto eugiri i kōwhiri i te tōto. Ko tetahi o ana reta ki tona whaea, ko tetahi ki tana whāiaipō. Ko te reta ki tona whāiaipō i tū i te mata. Tena te tūmāline a te tangata te tangi a tōna na!

(He mea ahakamāi mā i te Auckland Weekly News.)

TE HUI KI TE KAWAKAWA.

I waimarie a 'TIPI-WHENUA' ki te tae ki te hui i Te Kaha i a Hanuere nei, i waimarie ano ia ki te tae ki te hui i Te Kawa Kawa i a Pepuere, engari i tae whaka-whenua i te mate. E rua enei hui he pai katoa, he hui ngahau.

I te 14 o Pepuere ka tuku nga mana maha ki raro i te taumarumarutanga o Te Pohutu, i te ra kawanga o tona whare karakia o Tipene. Ko tenei tetahi o nga whare karakia tawhito atu i tenei takutai, no te tau 1857 ka whakarahia, a ko te tuatoru tenei o nga whakahounga, o nga kawanga -- he pou whenua no te whakapono ki tenei kainga. Kei te piri tonu nga papa o te whakaarahanga tuatahi o tenei whare. Ko te tibi he tiketike, i tawhiti ano ka kitea atu, otira te mea pai rawa o tenei whare ko te wini nui, he mea whakairo na te pakeha ki nga whakaahua o nga Apotoro Te Rau-marua; e kii ana e £50 te utu. No te ata o te 15 o nga ra ka kawanga tuatorutia a Tipene, i a Rev. Hakarara Pahewa te kauwhau. I konei ano a Revs. Mohi Turei, Hone Waitoa, Aporahama Tamihere, me Timutimu Tawhai. Te kahi e £134 15s., ko te moni i whakaritea mo te wero a Te Wiremu Kaore ano kia whakatuturutia.

He nui nga mana, me nga iwi i tae mai; ko te mea tino nui ia o tenei hui ko te taenga mai o Tuhoe, ara o Te Urewera; tama-tuatahi tonu tenei iwi ki te haere a-matua ki nga hui penei. Kaha atu te manaaki a Tuhaka-irirua ara a Ngatiporou katoa i ta ratou manuhiri. He nui te ope o Tuhoe. I haere mai tetahi o ratou rangatira kumatua, me ta ratou peene. I haere tahi mai a Tuhoe, a Ngatiawa, te Whanau-a-Apanui, me era atu iwi o te tai-whakararo. Na te peene i arihi mai te ratou ope ki waenganui o te pa, ko ta ratou haki ano ki mua tonu tare haere ai. Te taenga mai ki te marae ka tu te haka a te tangata whenua, e toru nga matua; e rua nga matua wahine, kotahi na te tane. Te pohiri tuatahi na nga wahine o Te Pohutu. Ka pai, engari piri atu pea te haka a nga wahine o Kahukura. Te taenga ki te tane, haruru ana te haere, he haka taparahi tonu te haka. Ka tae mai he ope ka haere te peene a Tuhoe ki te arihi mai. He mea whakamiharo ano tenei, ara te riro rawa ma te Urewera te peene tuatahi ki roto o te Whe'u-matarau tioreoro ai.

I nga po he powhiri, he waiata, he whaikorero te mahi. No te ra i tuwhera ai te paretiki ka whakapaia nga mahi ngahau, nga waiata, nga haka, me te poi, ka whakaunuruua ki enei ko te tangi o te peene a Tuhoe. "Me

te poi." Ae, i reira ano taku hemonga te poi -- te poi, e hika ma e, te taonga ataahua! Kotahi ano te kapa o te poi, no nga tamariki wahine o Te Kaha. E rima rawa pea o ratou turanga ki te marae, a me te popoke tonu o te mano o te tangata ki te matakitaki -- te tamariki, te kuia, te korua, te pakeha. Ko te poi tuatahi tonu tenei ki te tae mai ki te rohe o Ngatiporou, a ko tenei te mea i tino mibia e nga tangata katoa i tae ki tenei hui. Kaati nei he haka ma te tamariki wahine ko te poi. I rongu au i tetahi o nga rangatira o Te Pohutu e ki ana, "No taku whanautanga mai a katabi ano au ka kite i te mea pai atu i te ao nei. Kei te rere te poi, makere mai nga whatu, ka kino te haere." I te kaha o te mihi o te tangata, rere ana te moni ki nga waewae o te hunga poi. Nga mea whakatangitangi o te poi, he koriana, he whira. Te wahine i tino mibia ko Tauoha, ko te kai-whakahaeere o te haka-poi, he ngawari, he rawe ki te ngangahu. Tena tau o tamariki tane kei te hoki mamea atu te poho ki tona kainga ki tona kainga i te mahi a Tauoha.

O nga hui katoa a Ngatiporou i kite au, ko tenei kei runga atu mo te ngahau. He maha te pakeha i reira, i reira ano te tangata whakaahua, me te ponokarawhe, te mihini korero a te pakeha.

Tera ano aku tino kupu, otira i te roa rawa o enei o aku korero me pupuri pea mo tetahi wa. He maha nga take hei whakamanamanga-tanga ma te Pohutu mo tona hui, ko te hunga i kite e mohio. Na tenei hui ka maua a Tuhoe ki waho o tona rohe, ara na te kaha o Apirana Ngata ki te whakahaeere. E Ngatiporou, kua marenatia koe ki a Tuhoe; taurere a korua ngakan ki te here o te aroha.

RONGO WHAKAMUTUNGA O TE WHAWHAI.

Kua riro i te Ingarahi a Poromempoteni, te tino taone o te Arani Piri Teiti. I whakangakautahi ki te Poa, i whawhai mai hoki ki te Ingarahi. Kua tino riro taua whenua i te ope a Tianara Rapata, kua tuku mai hoki te muinga o te tangata whenua i a ratou ki raro i te maru o Ingarangi. Kei te tuku mai taua iwi i a ratou pu me a ratou patu ki te Ingarahi. Kua tukua e Tianara Rapata te rongopai ki taua whenua. Kei runga i te Whare-Kawana i Bloemfontein e tare ana te haki o Ingarangi.